PILDELE UNUI DOCTORAT RATAT

DAN MĂNUCĂ

Întâmplarea a făcut să fiu preocupat, o vreme, de germanistul Traian Bratu. În arhiva acestuia, depusă de familie la Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu" din Iaşi, am aflat un lot de scrisori adresate de tânărul doctorand N. I. Popa, în anii 1925 şi 1927, profesorului său Traian Bratu, de care îl legau numeroase fire. Aceste scrisori mi l-au dezvăluit abia acum, cu adevărat, pe autorul lor, în câteva din trăsăturile sale definitorii de om, de specialist şi de educator. Cer iertare umbrei delicatului om care a fost N. I. Popa pentru indiscreţia de a-i fi citit epistolele. Dacă nu aş fi aflat în ele confesiuni de un interes mai larg, le-aş fi făcut uitate. Cum însă N. I. Popa nu şi-a afirmat în public niciodată principiile de viaţă şi nici nu l-a auzit cineva aruncând vina pe tot felul de circumstanţe, am crezut de datoria mea să spicuiesc din fondul epistolar ceea ce cunoaştem mai puţin.

Mai puţin cunoaştem, spre exemplu, surprinzătoarea stăruinţă a tânărului studios, bursier al Şcolii Române din capitala Franţei. Şi-a propus specializarea în istoria literaturii franceze şi susţinerea dificilului doctorat de stat la Sorbona. N. I. Popa (semnând atunci doar Nicolae Popa) a avut tăria de a crede în forţele proprii: „voi face orice sforţări şi orice sacrificii vor trebui", mărturiseşte el, satisfăcut că „de un an trăiesc altă viaţă [...], mi-am completat cu ceva fiinţa morală şi intelectuală". S-a zbătut pentru a i se aproba punctul de vedere, oricât de crud l-ar fi exprimat. Bursierul Nicolae Popa nu se sfia să susţină că un doctorat în ţară, în literatura franceză, reprezenta, la 1925, o „formulă comodă de compromis intelectual". Era o realitate, desigur, foarte dură şi Nicolae Popa i se confesează lui Bratu: „încrederea în puterea mea de muncă, în conştiinciozitatea şi în gândul meu cinstit mă fac să vorbesc direct, fără înconjur". Tot franc şi dur îşi exprimă opinia referitoare la un eventual doctorat la Iaşi: „moralmente mi-i imposibil şi, ştiinţificeşte, pentru specialitatea mea, absurd". Să privim ceva mai de aproape această intransigenţă lipsită de menajamente, neaşteptată pentru cine îl cunoştea doar superficial pe profesorul N. I. Popa. Traduc deci rândul de mai sus în felul următor: la Iaşi, date fiindu-i poziţia şi relaţiile, un doctorat nu prezenta nici un fel de problemă, dar aceasta nu admitea scrupulosul tânăr. Mai mult, el nu ezita să susţină că nici îndrumarea ştiinţifică nu era competentă. Exigenţă şi autoexigenţă, reunite pentru a modela chipul unui viitor profesor universitar.

Doctoratul lui N. I. Popa era patronat de două mari personalităţi: Paul Hazard şi Fernand Baldensperger. Avea ca subiect *Le sentiment de la mort dans le lyrisme*

français de dix huit cent cinquante à dix huit cent soixante dix. Iată cum îşi împărtăşea proiectele lui Traian Bratu: „Amândoi (Hazard şi Baldensperger) mi-au admis întru totul spiritul în care înţeleg să lucrez. Caracterul de documentare riguros ştiinţifică, alături de acela larg filozofic, pe care vreau să le imprim tezei, mi-au adus îndemnuri şi încurajări foarte preţioase din partea ambilor directori de teză. Va fi o cercetare documentară, de formare genetică a ideii morţii, urmărită paralel în curentele mari filozofice, religioase, morale şi în reacţiile personale ale scriitorilor lirici dintre 1850 şi 1870, epocă bogată în idei şi caracterizată printr-o întrepătrundere interesantă de filozofie pozitivistă, de întoarcere la religiile păgâne, la budism, în faţa cărora spiritualismul romantic, înconjurat de neoplatonism, reprezintă o slabă reacţiune. Studiu de literatură şi de psihologie comparate, lucrarea aceasta va urmări aducerea de date psihologice asupra epocii şi personalităţilor, rezultând din felul cum reacţionează faţă de ideea morţii. «Vous avez là un très beau sujet de thèse», mi-a spus Baldensperger. «Allez-y», mi-a spus celălalt, «vous êtes sur une très bonne piste»".

Peste doi ani, în 1927, doctorandul Nicolae Popa se confesa fostului său decan, de a cărui înţelegere era sigur, asupra renunţărilor la care s-a văzut constrâns. Şi o făcea cu o detaşare care aruncă şi mai multă lumină asupra tăriei sale de caracter: „trebuie o adevărată luptă organizată contra tentaţiilor Parisului: conferinţe, teatre, vizite la muzee, oraşe, relaţii interesante. Toate alcătuiesc cercul de interes general, care nu poate scăpa unui intelectual în formaţie. Curiozitatea mea firească, care m-a condus la subiectul aşa de întins al tezei principale, mă face să lupt greu cu izolarea în cadrul unei lucrări. Totuşi, trebuie. Teza aceasta singură cere o cultură enciclopedică, îmbrăţişând un capitol vast de istoria ideilor".

În toamna lui 1927, N. I. Popa alcătuise un plan detaliat şi îi comunica lui Traian Bratu: „expozeele asupra tezei, pe care le-am făcut la cursul de literatură comparată la Sorbona şi la Collège de France, au avut darul să împrăştie ultimele îndoieli pe care şi profesorii mei şi eu le mai aveam asupra construcţiei planului. Redactarea limpezeşte şi pune totul în ordine. Cred că am ajuns la acea «saturaţie» de subiectul meu, de care vorbesc romancierii şi care îmi înlesneşte dominarea câmpului întins al tezei. Şi ideologia franceză din aceşti douăzeci de ani înseamnă un material imens, în care nu-i prea uşor de pus ordine".

Cum se cunoaşte, N. I. Popa nu a depus decât teza secundară, fiind nevoit să se întoarcă în ţară, unde îşi va trece doctoratul cu Charles Drouhet. Se mai atenuase, probabil, şi neînduplecarea din urmă cu zece ani asupra posibilităţii de a susţine un doctorat în ţară pe probleme de literatură franceză.

N. I. Popa era bursier al Şcolii Române, institut patronat de N. Iorga, aflat atunci la Paris, pentru o serie de prelegeri la Sorbona. Între furtunosul, imprevizibilul şi intolerantul istoric şi încă modestul, dar foarte tenacele tânăr studios nu se putea închega o apropiere. Iorga pretindea nu respect, ci supuşenie. „Condiţiile acestea morale, mai ales, îmi repugnă cu desăvârşire. Acelaşi motiv m-a făcut să nu mai am nici o relaţie cu fostul meu profesor de specialitate: voia să fiu

un acreditat şi nu un element în formaţie (venit acum însă la Paris, m-a rugat să viu să-l văd, i-am vorbit de teza începută, care i s-a părut «foarte complicată», deşi «foarte interesantă». Cu ce curaj cere d. Iorga să ne trecem doctoratul în ţară? Cu cine să lucrez teza?"

După aceste rânduri, care exprimă un simţ al demnităţii desăvârşite, mi-aş permite să reamintesc celor care l-au avut profesor sau îndrumător la doctorat, câtă solicitudine şi câtă amenitate ştia N. I. Popa să pună în relaţiile cu studenţii, colegii de catedră ori cercetătorii de la Academie.

L-au impresionat profesorii de la Sorbona, pe care îi găsea „conştiincioşi, scrupuloşi şi sobri". „Trăim aici în cultul profesoratului înţeles astfel şi când un asemenea ideal îmi poartă gândurile înainte, puteţi să vă mai miraţi de excesul de cult al competinţii, pe care îl afirmam încă de anul trecut?" îi aminteşte N. I. Popa lui Traian Bratu care, probabil, îi oferise o soluţie mai comodă şi mai practică. De la aceiaşi profesori, N. I. Popa mai învăţase ceva: „aplicarea mai sistematică a compoziţiei şi a explicaţiilor de text în predarea literaturilor – lucruri foarte puţin folosite la noi, deşi ar fi mijloace de mâna întâia pentru educaţia spiritului de metodă, a gustului, a logicii gândirii şi a expunerii disciplinate. În învăţământul francez – continua N. I. Popa – fac minuni şi dacă alte obiecte au metode cu totul înapoiate (clasicismul greco-latin predat în chip nenorocit; se cere totul mnemotehnic, se dau teme din anul al II-lea la latină; nici o preocupare de educaţie sau lărgire de orizont), în schimb, limba şi literatura franceză le dă o posibilitate largă de a atinge toate problemele educaţiei".

Anii petrecuţi în Franţa, chiar dacă nu sunt încheiaţi cu doctoratul de stat, au însemnat enorm pentru N. I. Popa. O mărturiseşte, cu aceeaşi franchete, el însuşi: „Am preferat să merg pe drumul cel mai lung în carieră şi n-o regret deloc. Streinătatea mi-a deschis căi noi şi m-a întărit în crezul de viaţă pe care îl aveam deja din ţară. Mi-a exagerat poate simţul critic, care mă reţinea şi mai înainte, dar mi-a dat o încredere în sforţarea sinceră şi dezinteresată spre mai bine şi mi-a lărgit orizonturile".

N. I. Popa obţinuse recomandarea de a fi numit membru al Şcolii Române din Paris, din partea Facultăţii de Litere din Iaşi, aceeaşi care, prin Traian Bratu, I. M. Marinescu, Ion Găvănescul, Ion Petrovici, Nicolae Şerban, Petre Andrei şi Orest Tafrali îl va susţine şi în continuare. Viitorul profesor al Universităţii ieşene ţinea să-şi precizeze atitudinea chiar din 1925: „legat cum sunt pentru totdeauna de Iaşul cel mult oropsit, Facultatea poate să se bizuie pe un element de tradiţie culturală ieşeană, care ţine să-şi servească oraşul care l-a format". În altă epistolă, îşi repetă îndatorirea morală pe care o simte: „legat strâns de Iaşi, prin trecut, carieră şi familie, văd deja cu plăcere momentul când îmi voi relua lucrul, mai ales că am catedra la Liceul Internat, acolo unde m-am format eu însumi. Simt bine că nimic nu m-ar putea scoate din oraşul acela de şcoală, unde am crescut şi eu". Splendidă pildă a unei neştirbite statornicii şi a unei dăruiri dintre cele mai emoţionante.

În continuare, redăm câteva scrisori adresate de N. I. Popa lui Traian Bratu, care prezintă date deosebit de interesante referitoare la formarea unui intelectual

român (ieşean, îndeosebi) în perioada interbelică, înaintea agitatului deceniu care va urma, 1930 – 1940. Tolerant şi comprehensiv, N. I. Popa va oferi imaginea unei cumpătări atunci atât de necesare.

– 1 –

Mult stimate domnule profesor,

E mult de când nu v-am mai scris, deşi adesea am simţit nevoia să vă cer sfatul şi cuvântul experienţii şi al simţului realităţii. În urma propunerii dumneavoastră de anul trecut, la care eu nu puteam răspunde altfel, rămăsesem cu o impresie de apăsare, de vină: mi s-a părut că vă contrariasem.

Anul care a trecut a adus o cunoaştere mai precisă a nevoilor şi posibilităţilor mele şi m-a făcut să nu regret deloc răspunsul de anul trecut. Îmi mai trebuie încă mult timp pentru specialitatea mea şi tocmai asupra chestiunei acesteia voiam să vă cer sfatul.

Mi s-a pus problema următoare: faţă de posibilitatea problematică de a mai rămânea în Franţa vreo doi ani, după expirarea stagiului de la Şcoală (toamna 1925), ce e mai cuminte să fac anul acesta: să adun material pentru teză, mărginindu-mă într-un cadru îngust, sau să mă ocup mai curând de problemele generale ale specialităţii, să fac ceea ce desigur nu voi putea face în ţară? Deocamdată caut să împac amândouă nevoile, deşi cred că e greu de reuşit în chip serios. Este însă chestia de posibilitatea materială de a rămâne cel puţin vreo doi ani după aceasta, de învins greutăţi materiale ca tipăritul tezelor (vreo 7ooo frs. francezi), pentru a duce la bun sfârşit doctoratul aici.

În măsura în care doctoratul depinde de mine, voi face orice sforţări şi orice sacrificii vor trebui. Este vorba însă de concursul de împrejurări la care e bine să mă gândesc, prevăzând toate. Şi vă rog să-mi spuneţi deschis ce credeţi de eventualitatea ca, faţă de greutăţile diverse materiale, după şedere de încă un an, cu începere de la toamnă, să-mi trec doctoratul în ţară, la Bucureşti (la Iaşi, mi-i moralmente imposibil şi, ştiinţificeşte, pentru specialitatea mea, absurd).

Faţă de subiectul întins luat şi faţă de cerinţele tezelor de doctorat la Sorbona, mi-ar mai trebui încă mult timp şi, repet ceea ce propun mai sus, este un „pis-aller", pentru cazul în care nu pot învinge greutăţile întâmpinate.

Anul acesta mi-am organizat lucrul şi mai bine. Împreună cu soţia mea, urmăm aceleaşi câteva cursuri alese, ale profesorilor cu care lucrăm, d-nii Hazard şi Baldensperger – lucrăm mai mult la Biblioteca Naţională, la École des Hautes Études, Collège de France.

Şcoala Română, dacă e drept că mi-a dat posibilitatea de a veni aici, mi-a risipit în schimb multă vreme, fără nici un rost, prin organizarea ei în vânt, neţinând seama de realităţi. Este o împrejurare fericită că tinerii grupaţi acum aici, la Şcoală, sunt un mănunchi de elemente bune, dar atmosfera alcătuită de aparatul administrativ, de tradiţiile care înlocuiesc regulamentul – este perfect românească

şi umilitoare. Sunt tare multe de spus şi locul nu-mi îngăduie. Oricum, abstracţie de aceste neplăceri, pe care le uit în preocupările permanente, mă simt fericit că de un an trăiesc altă viaţă, că mi-am completat cu ceva fiinţa morală şi intelectuală.

Dl Iorga ţine cursuri la Sorbona: vag, nepus la punct, ieftin în afirmaţie, neştiinţific, face o impresie supărătoare alături de profesorii Sorbonei, conştiincioşi, scrupuloşi şi sobri. Trăim aici în cultul profesoratului, înţeles altfel, şi când un asemenea ideal îmi poartă gândurile înainte, puteţi să vă mai miraţi de excesul de cult al competinţii, pe care îl afirmam încă de anul trecut?

Universitatea franceză e lipsită de Seminarul german, laborator de metode. În schimb, profesorii sunt aşa de mult şi atât de larg la dispoziţia studenţilor, încât înlocuiesc lipsa aceasta serioasă.

Mă mai ocup, alături de partea ştiinţifică a specialităţii, şi de aceea pedagogică. Mă gândesc la chestia aplicării mai sistematice a *compoziţiei* şi a *explicaţiilor de text* în predarea literaturilor – lucruri foarte puţin folosite la noi, deşi ar fi mijloace de mâna întâia pentru educaţia spiritului de metodă, a gustului, a logicei gândirii şi a expunerii disciplinate. În învăţământul francez, fac minuni şi, dacă alte obiecte au metode cu totul înapoiate (clasicismul greco-latin predat în chip nenorocit; se cere totul mnemotehnic, se dau teme din anul al II-lea la latină; nici o preocupare de educaţie sau de lărgire de orizont), în schimb, limba şi literatura franceză le dă o posibilitate largă de a atinge toate problemele educaţiei. În sfârşit, îmi dau toate silinţele să folosesc în cât mai multe direcţii timpul petrecut aici, pentru a răspunde cum trebuie încrederii ce mi s-a acordat şi pentru a avea răsplata morală şi bucuria supremă de a da, neprecupeţit, experienţa adunată elevilor mei.

Soţia mea vă trimite respectuoase salutări, iar din parte-mi primiţi, vă rog, încredinţarea celui mai adânc respect şi a întregului meu devotament.

15 ianuarie 1925

N. Popa
5, rue Boucicaut
Fontenay-aux-Roses/Seine

(B. C. U. „M. Eminescu", Iaşi, Fond Traian Bratu, 367/34)

– 2 –

1 aprilie 1925

Stimate domnule profesor,

Colegul şi prietenul meu Raşcu, venit de curând la Paris, mi-a transmis gândurile dumneavoastră bune şi urările care mă însoţesc şi mă încurajează nespus de mult. Vă mulţumesc din suflet şi vă cer voie să vă arăt în două cuvinte situaţia mea şi perspectiva pe care îndrăznesc să o întrevăd.

În toamnă, termin stagiul de la Şcoala Română, care, prin organizarea ei, este o admirabilă maşină de risipit fără sens a vremii. Cu drumurile zilnice Fontenay –

Paris şi întors, cu masa de seară luată obligator la Şcoală, cu lucrarea pentru „Mélanges", se pierd vreo 4-5 ore de lucru efectiv zilnic şi vreo 4-6 luni din an consacrat articolului din buletin. Vă cruţ enumerarea detaliilor din organizare, care duc la o tensiune nervoasă foarte puţin favorabilă studiilor. Vă închipuiţi cât se poate lucra în chip efectiv în condiţiile acestea. Dl Iorga nici nu bănuieşte lucrurile: „prietenii" îl informează greşit, pentru „a nu-l supăra", iar cei care vor să-i spună adevărul îi devin duşmani.

Cu toate sforţările mele, cred că distanţa e mare între planurile mele şi realizarea de până acum. Paralel cu lucrul universitar, am lucrat mai ales în biblioteci. Articolul pentru „Mélanges", despre *Sentimentul morţii la Gérard de Nerval*, va apărea anul acesta. Nu l-am dat anul trecut pentru că, din cauza lungimii, trebuia fragmentat.

Sub conducerea aceloraşi profesori, d-nii Hazard şi Baldensperger, am urmat cercetările în vederea tezei principale: *Le sentiment de la mort dans le lyrisme français de 1850 à 1870.* Amândoi mi-au admis întru totul spiritul în care înţeleg să lucrez şi caracterul de documentare riguros ştiinţific, alături de acel larg-filozofic, pe care vreau să le imprim tezei, mi-au adus îndemnuri şi încurajări foarte preţioase, din partea ambilor directori de teză.

Va fi o cercetare documentată, de formare genetică a ideii morţii, urmărită paralel în curentele mari filozofice, religioase, morale şi în reacţiile personale ale scriitorilor dintre 1850 şi 1870, epocă bogată în idei şi caracterizată printr-o întrepătrundere interesantă de filozofie pozitivistă, de întoarcere la religiile păgâne, la budism, în faţa cărora spiritul romantic, încurajat de neoplatonism, reprezintă o slabă reacţiune. Studiu de literatură şi de psihologie comparate, lucrarea aceasta va urmări aducerea de date psihologice asupra epocii şi personalităţilor, rezultând din felul cum reacţionează faţă de ideea morţii. „Vous avez là un très bon sujet de thèse", mi-a spus prof. Baldensperger. „Allez-y", mi-a spus celălalt, „vous êtes sur une trés bonne piste".

Este clar însă că am nevoie de vreo trei ani de şedere la Paris, după expirarea termenului de la Şcoala Română. Voi face orice sacrificiu pentru aceasta.

Faţă de spusele d-lui profesor Marinescu, care a vorbit socrului meu şi prietenului Raşcu de o bursă, pe care Facultatea de Litere ar avea-o la dispoziţie şi care Domnia sa arăta că mi-ar putea da mie, cu începere de la toamnă, îndrăznesc să aduc chestia pe tărâmul acesta şi să vă cer sprijinul care mi-a fost totdeauna atât de efectiv şi de încurajator.

Nu ştiu precis ce este bursa de care a vorbit dl Marinescu. Dacă ar exista într-adevăr, aş îndrăzni şi mai uşor să cer să mi se acorde încrederea şi onoarea care mi s-a mai arătat. Iar dacă nu e nimic făcut până acum, vreau să vă rog să-mi indicaţi modalitatea oficială prin care se poate solicita o asemenea favoare. O bursă pe trei ani mi-ar deschide o perspectivă largă şi m-ar duce până la capăt. Altminteri, materialmente mă voi vedea silit să adopt formula comodă de compromis intelectual: doctoratul de literatură franceză în ţară. Ar fi păcat de sacrifiul de până acum şi ar însemna închiderea de orice perspectivă pentru mine.

Legat cum sunt pentru totdeauna de Iaşul cel mult oropsit, Facultatea poate să se bizuie pe un element de tradiţie culturală ieşeană, care ţine să-şi servească oraşul care l-a format. Vă rog să-mi iertaţi tonul direct neobişnuit, dar simt că de reuşita aceasta atârnă totul.

Valoarea materială a bursei nu e tot ce mă face s-o solicit: titlul de bursier mă leagă mai strâns de facultate, ridică piedicile care s-ar ivi la acordarea valutei şi eventual la acordarea concediului.

În rezumat, doresc să vă rog ca, împreună cu d-nii profesori Marinescu, Găvănescul, Petrovici, Şerban, Andrei, Tafrali şi ceilalţi care mă cunosc, să binevoiţi a arăta consiliului facultăţii situaţia în care mă aflu: am început lucrări pe care profesorii le aprobă şi le apreciază (voi produce certificate la sfârşitul anului, în vederea aceasta). Am nevoie de vreo trei ani la Paris, cu începere de la toamnă, pentru continuarea acestor lucrări, pentru a putea trece doctoratul de stat la Sorbona. Specialitatea mea nu se poate face în ţară nicăieri; ea cere atmosfera franceză, biblioteci franceze. Dacă onor consiliu al facultăţii continuă a-mi acorda încrederea cu care m-a onorat până acum, îmi va încredinţa bursa aceea, care va fi liberă, sau va cere una ministerului, în caz că prima ar fi deja ocupată.

Cum vedeţi, expun lucrurile simplist; e drept că nu le cunosc de aproape. Uitam să spui dacă bursa se acordă numai prin concurs, vin în ţară şi mă prezint. Pentru a-mi cruţa însă o cheltuială enormă şi având în vedere stadiul în care mă aflu cu pregătirea de specialitate, socot că Facultatea va putea delibera şi hotărî direct. Timpul avut în întregime liber la Paris va însemna o muncă îndoită decât cea produsă fiind la Fontenay. Încrederea în puterea mea de muncă, în conştiinciozitatea mea şi în gândul meu cinstit mă fac să vă vorbesc direct, fără înconjur. Comunicaţi, vă rog, socrului meu ceea ce credeţi că mă priveşte.

Vă mulţumesc din suflet pentru eminentul înlocuitor ce aţi recomandat pentru Fontenay: d. Raşcu.

Primiţi, vă rog, o dată cu încredinţarea celui mai desăvârşit respect şi a întregului meu devotament.

N. Popa
5, rue Boucicaut
Fontenay-aux-Roses /Seine

(B. C. U. „M. Eminescu", Iaşi, Fond Traian Bratu, 367/35)

– 3 –

Paris, 10 mai 1925

Mult stimate domnule Bratu,

Am primit scrisoarea d-voastră şi din relaţiile date de socrul meu am aflat date complete asupra demersului pornit din iniţiativa d-voastră, pe lângă Minister, în chestia bursei solicitate de mine.

Vă mulţumesc din adâncul sufletului pentru această nouă dovadă de adevărat interes pe care mi-l purtaţi şi, chiar dacă cererea rămâne fără răsunet, vă rog să credeţi că pentru moralul meu ea înseamnă foarte mult. Mă simt dator să vă dau o sumă de explicaţii suplimentare, provocat de un amănunt pe care mi-l comunică socrul meu: ministerul a primit cu simpatie cererea şi a întrebat decanatul pe cât timp se cere „ajutorul", căci burse nu mai sunt în buget, nici nu se mai pot crea altele. Dacă ar fi vorba de un an, ministerul ar fi dispus să intervie pe lângă dl Iorga, ca să-mi prelungească stagiul la şcoală cu un an. Cred că din scrisoarea anterioară aţi dedus prea bine condiţiile de lucru pe care mi le creează Şcoala, pentru a nu vă mira că la propunerea prea binevoitoare a ministerului exclam: Nu ! Sunt multe motive oficiale şi personale. Oficiale: regulamentul Şcolii opreşte orice prelungire de stagiu peste doi ani; de altfel, înlocuitorul meu, d. Raşcu, a şi fost numit. Situaţia mea, de membru al Şcolii, departe de a-mi fi o favoare, ar fi o grea sarcină, piedică serioasă în condiţiile mele de lucru. Apoi, eu am nevoie de vreo 3–4 ani încă de lucru aici, aşa că asta n-ar soluţiona nimic.

În fine, cunosc opiniile d-lui Iorga în chestia aceasta, ştiu perfect cum ar privi o asemenea cerere şi nu voiesc să-l supăr cu nimic. Cred că atitudinea mea independentă de aici l-a supărat destul.

Mai puternice decât acestea sunt motivele personale, pe care vi le comunic, cu rugămintea de a uza de ele cu toată discreţia pe care o presupune o susceptibilitate ca aceea a d-lui Iorga, care nu mi-ar ierta-o o viaţă întreagă. Dacă decanatul are de răspuns ministerului la propunerea de mai sus, trebuie să răspundă motivat şi vă rog să daţi toate motivele acestea, care socotiţi că pot fi eficace, fără a forma o eventuală armă ce s-ar întoarce împotriva mea.

Organizarea Şcolii ne risipeşte vremea, fără nici o înţelegere a şederii noastre aici. Pierdem 4–5 ore zilnic fără rost, avem obligaţii, aproape nici o înlesnire. Ceea ce e mai dureros şi mai umilitor, direcţia Şcolii are indiscreţia de a întreţine ideea că noi suntem acreditaţii „d-lui profesor" şi nu recomandaţii unei facultăţi, numiţi de minister. De altfel, modalitatea însăşi a numirii vă arată principiul „personal" pe care se întemeiază Şcoala. Condiţiile acestea morale mai ales îmi repugnă cu desăvârşire. Acelaşi motiv m-a făcut să nu mai am nici o relaţie cu fostul meu profesor de specialitate: voia să fiu un acreditat şi nu un element în formaţie (venit acum la Paris, însă, m-a rugat să vin să-l văd, i-am vorbit de teza începută, care i s-a părut „foarte complicată", deşi „foarte interesantă". Cu ce curaj cere d. Iorga să ne trecem doctoratul în ţară ? Cu cine să lucrez teza?).

Toate aceste motive mă fac să refuz în chip politicos oferta de intervenţie a ministerului. Rămân la cererea pentru bursă. Dacă nu se poate găsi cu nici un chip, mă voi mulţumi cu acordarea schimbului pentru mine şi soţie, alături de care voi face toate sacrificiile pentru a-mi înlesni viaţa aici.

Nu vreau ca ideea acestei intervenţii să ajungă la d. Iorga. Cred că nu mă iubeşte prea mult: sunt ieşean, „mândru, independent, izolat", adică nu ţin să mă şterg în faţa Domniei sale. Mai am nenorocirea să vreau un doctorat la Paris şi asta

sfârşeşte prin a-l supăra. I se pare o crimă contra prestigiului ţării. Vă rog, deci, comunicaţi decanatului punctul meu de vedere, pentru a-l comunica ministerului.

O mică adăugire şi vă rog din suflet să nu mi-o luaţi în nume de rău: în vara lui 1920, se anunţase o bursă pentru franceză; consiliul a transformat-o în bursă pentru istorie antică şi a dat-o unui coleg care, gospodărit, a uitat de ştiinţă. În anul 1923, eu am redeschis chestia ei şi consiliul mi-a dat dreptate, reamintind ministerului bursa şi propunându-mă. Am aflat anul acesta că bursa s-a dat tot pentru istorie antică unui coleg, care însă nu vine deloc.

Poate mă înşel eu, dar mi se pare că este o lume de candidaţi la doctorat care sunt dispuşi să scape uşor cu formula ieftină a unui doctorat în ţară şi pe care streinătatea îi intimidează cu perspectiva anilor de lucru. Nu-i păcat atunci ca bursa să rămână pe hârtie, literă moartă, în timp ce alţii, care riscă oricât pentru contractul cu streinătatea, să întâmpine piedici aşa neînţelegătoare ca mentalitatea d-lui Iorga? Este îndrăzneţ ceea ce vă spun, dar luaţi-o ca o simplă constatare. Din parte-mi, am un singur crez, peste care mi-i cu neputinţă să trec. Asta m-a şi făcut să nu pot accepta propunerea dv., aşa de măgulitoare, de anul trecut.

Fără a aştepta soluţionarea curândă a chestiei bursei, vă mulţumesc încă o dată din suflet pentru noua dovadă de încredere ce-mi arătaţi. Sper ca raportul facultăţii să-mi servească la prelungirea schimbului.

Primiţi, vă rog, domnule Bratu, asigurarea viei mele recunoştinţe şi a celei mai desăvârşite stime ce vă port.

N. Popa
5, rue Boucicaut
Fontenay-aux-Roses/Seine

(B. C. U. „M. Eminescu", Iaşi, Fond Traian Bratu, 367/36)

– 4 –

Paris, 9 septembrie 1927

Mult stimate domnule Bratu,

E mult de când nu v-am mai scris şi nu ştiu cum să mă justific. Momentele libere sunt rare, e drept, mai ales că lucrările mă zoresc din ce în ce şi nu le întrevăd sfârşitul. Perioada aceasta, în care lucrările intră în formă definitivă, e cea mai importantă şi nu lasă răgaz. Trebuie continuitate de preocupări şi de lucru. Asta ne-a făcut să părăsim programul variat din anii precedenţi şi să ne preocupăm în special de tezele de doctorat. Trebuie o adevărată luptă organizată contra tentaţiilor Parisului: conferinţe, teatre, vizite la muzee, oraşe, relaţii interesante. Toate alcătuiesc cercul de interes general, care nu poate scăpa unui intelectual în formaţie. Curiozitatea mea firească, care m-a condus la subiectul aşa de întins al tezei principale, mă face să lupt greu cu izolarea în cadrul unei lucrări. Totuşi

trebuie. Teza aceasta singură cere o cultură enciclopedică, îmbrățișând un capitol vast de istoria ideilor.

În raportul înaintat decanatului asupra stadiului lucrărilor mele de doctorat am precizat spiritul tezelor și felul în care profesorii-directori de teze le privesc. Expozeele asupra tezei, pe care le-am făcut la cursul de literatură comparată de la Sorbona și la Collège de France, au avut darul să împrăștie ultimele îndoieli pe care și profesorii mei și eu le mai aveam asupra construcției planului. Redactarea limpezește și pune totul în ordine. Cred că am ajuns la acea „saturație" de subiectul meu de care vorbesc romancierii și care îmi înlesnește dominarea câmpului întins al tezei. Și ideologia franceză din acești douăzeci de ani înseamnă un material imens, în care nu-i prea ușor de pus ordine. Faptul însă că teza aceasta atinge atâtea domenii mă face să nu mă plâng de timpul pe care mi-l cere. Pentru formația mea de specialitate, cât și pentru cultura generală, înseamnă mult, o minunată școală. Nici un moment nu pierd din vedere întrebuințarea pe care voi da-o acestei culturi. De aceea, lucrez mai mult extensiv, pregătindu-mă pentru învățământul de la noi.

Aș fi voit să prelungesc încă perioada de acumulare, dar timpul nu mi-o îngăduie. Și apoi simțeam de mult nevoia de a fixa în scris. Cum prietenul Ralea mi-a deschis coloanele „Vieții românești", cred că voi da probele literare de care m-am lovit. Masa enormă pe care o reprezintă documentele unei teze de 400-500 de pagini intimidează la început. Trebuie timpul material pentru redactare, la care se adaugă suplimentele pentru informație ivite în drum. Am trecut de mult peste momentele de ezitare. Lucrul merge deja mai ușor. Grăbesc cât pot și sper să isprăvesc anul acesta, mai ales teza secundară, ediția critică din *Les Filles du feu* de Gérard de Nerval îmi va lua vreme mai puțină. Asta m-a și făcut să cer consiliului Facultății să binevoiască a solicita pentru mine o prelungire cu încă un an a bursei.

O dată cu reînnoirea celor mai vii mulțumiri pentru inițiativa pe care ați avut-o acum doi ani, când ați solicitat bursa pentru mine și care mi-a îngăduit să duc tezele așa de departe, îndrăznesc să vă adresez respectuoasa rugăminte de a sprijini, în măsura în care vă este posibil, cererea aceasta în consiliu.

Am preferat să merg pe drumul cel mai lung în carieră și n-o regret deloc. Streinătatea mi-a deschis căi noi și m-a întărit în crezul de viață pe care îl aveam deja din țară. Mi-a exagerat poate simțul critic, care mă susținea și mai înainte, dar mi-a dat încrederea în sforțarea sinceră și dezinteresată spre mai bine și mi-a lărgit orizonturile. Simt însă nevoia instinctivă de a explica tot ceea ce am adunat și „clasa" îmi lipsește. Sper că entuziasmul nu mă va părăsi la întoarcere.

Am făcut relații foarte prețioase aici. Pot spune că am prins rădăcini. Dar, în afară de condițiile de lucru, de profesori și de atmosfera intelectuală franceză, un strein nu se poate niciodată apropia prea mult de societatea franceză. Suntem mai mult „en marge de la société française". Cerc închis, în care se pătrunde greu, ar oferi probabil mult interes, dar acest spirit închis intră probabil în psihologia franceză.

În privința aceasta, mi-am propus ca înainte de a pleca din Franța, să stau puțin în Anglia sau Germania, pentru a-mi lărgi experiența „streinătății", încercare

prin care e de dorit să treacă toţi. Este o ocazie de verificare şi de punere la punct. Văd cu mare plăcere că ieşenii vin tot mai numeroşi şi psihologia ieşeană, cam închisă, are nevoie mare de controlul valorilor streine. E curios de văzut că dintr-o serie de 20 de agregaţi francezi în Litere, n-au rămas în Franţa anul trecut decât 4–5. Toţi ceilalţi au luat drumul streinătăţii, ca „lectori" în facultăţi, pentru a-şi complecta „l'expérience étrangère" în 2–3 ani. Admirabilă tendinţă de care Franţa avea mare nevoie.

Legat strâns de Iaşi, prin trecut, carieră şi familie, văd deja cu plăcere momentul când îmi voi relua lucrul, mai ales că am catedra la Liceul Internat, acolo unde m-am format eu însumi. Simt bine că nimic nu m-ar putea scoate din oraşul acela de şcoală, unde am crescut şi eu.

Trecerea prin Paris a d-lui Sibi ne-a adus ceva din Iaşi, ne-a făcut o plăcere nespusă. Soţia mea redactează la teză şi zoreşte alături de mine. Îşi aminteşte totdeauna cu duioşie de orele d-voastră, din care şi-a făcut o icoană de profesor înţelegător.

Vedem zilnic la Biblioteca Naţională pe dl Pinot, lectorul de la Iaşi, grăbit să termine teza, ar dori să rămână la Paris pentru iarnă. Biblioteca Universităţii din Iaşi datoreşte de câţiva ani Librăriei Champion vreo 7000 frs, pe care editorul îi reclamă în zadar. Am fost rugat să fac demersuri. O dată cu reînnoirea viilor mele mulţumiri pentru preţiosul concurs pe care mi l-aţi dat totdeauna, primiţi, vă rog, de la noi amândoi, asigurarea celei mai desăvârşite recunoştinţe.

N. Popa
20, rue des Écoles (5e)

P. S. Vă rog călduros să faceţi ca intervenţia pentru bursă să se producă cât mai repede. Mi se scrie de la Bucureşti că trebuie până la sfârşitul lunii septembrie.

(B. C. U. „M. Eminescu", Fond Traian Bratu, 367/37)

LES LEÇONS D' UN DOCTORAT MANQUÉ

RÉSUMÉ

Une bourse d'études offerte au jeune N. I. Popa à l'École Roumaine de France lui permet d'essayer de faire son doctorat d'État. Les lettres reproduites plus haut (envoyées au doyen Traian Bratu à Iassy) tentent une explication des raisons qui l'ont empêché d'atteindre ce but.

Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2